

Nr 185.

Av herr **Lindhagen**, i anledning av *Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om vård av vissa skogar inom Västerbottens och Norrbottens läns lappmarker med flera områden.*

Propositionen nr 43 om hushållningen med lappmarksskogarna m. m. har blivit av stort intresse företrädesvis genom de motioner, i vilka yrkats avslag å propositionen. Denna bygger nämligen fortfarande på den gamla ordningen om uthållighetsbruk och utsyningstvång för ändamålet. Detta stämplas i motionerna såsom »obehörigt ingrepp uti den enskildes föfogande över sin egendom» och även andra uttryck för samma sak begagnas. Den gamla historien således hur de enskilda intressena ute i landet och genom deras representanter i riksdagarna förstått att så småningom tillägna sig allmän jordegendom genom att breda glömska över gammal omtanke för samtid och eftervärld, tyvärr utan tillräckliga garantier. Det är därför tillbörligt att något närmare erinra om, hur i detta fall rätteligen sig förhåller med de nämnda anspråken, vilket ej tillräckligt framgår av propositionen.

Må vi då först erinra oss kung Göstas brev till norrlänningarna den 20 april 1542, däri förklaras, att »alla sådana egor, som obbyggda ligga, höra Gud, Konungen och Sveriges krona till och ingen annan». Sålunda utbildade sig det så kallade skogsregalet eller kronans äganderätt till skogarna i rikets norra delar. Oftast utnyttjades denna rätt i odlingens intresse, varjämte jordbrukaren medgavs förmånen att taga erforderligt virke å kronans skog.

Avvittringarna i Norrland och storskiptena i övre Dalarna.

Med tiden visade det sig dock att uppkommen osäkerhet i byarnas rätt till den omgivande skogen var menlig för odlingens framåtskridande. Detta ledde till de så kallade avvittringarna, vilkas uppgift blev att tillägga byar och gårdar skälig skogstillgång och avskilja och avvitra den övriga delen såsom kronans fortfarande tillhörighet. Förordning utfärdades härom redan i slutet av sextonhundratalet. Först under adertonhundratalet fullföljdes avvittringarna med kraft. Dessas uppgift blev nu tillika att utnyttja kronomarkerna i norra länen till nya hemmans anläggning. Vad man fortfarande ville befrämja var jordbruksnäringens utveckling. Angelägenheten av »landets uppodlande och bebyggande» är det tema, som genomgår alla avvitringsförfattningarna. Den äldre nybyggaren ansågs »genom stadga och säkerhet i dess område» skola uppmuntras till sina ägors »vidare upparbetande och förbättrande», och på

de överblivna kronomarkerna ville man bereda »idoga arbetare tillfälle till nya hemmans anläggning». Detta var sålunda enda ändamålet med skogstilldelningarna. På detta sätt förlänades kronans skogsmarker i Norrland och Dalarna till hemmanen för jordbruksnäringens varaktiga befrämjande. Dessa förlänningar skedde ej på grund av någon privaträttslig kontraktsförbindelse till hemmansinnehavaren utan allenast genom en i den allmänna hushållningens intresse vidtagen lagstiftningsåtgärd. Avvittringen var den handling, varigenom kronan på egen bekostnad bragte gåvan till verkställighet, och först med avvittringens avslutande eller nybyggenas slutliga skattelösning gick den juridiska rätten till skogen från kronan över på hemmansägaren.

På grund av flera samverkande orsaker inträffade på 1850-talet plötsligt ett bestående uppsving i trävarukonjunkturerna. Skogarna erhöles härigenom redan då ett marknadsvärde, som man trettio år förut fränkät dem för all framtid. Kapitalet fick således här ett lönande arbetsfält, och det begagnade sig genast smidigt av förhållandena.

Enligt lagstiftningen hade bönderna fått rätt begagna skogen å redan avvitrade hemman till avsalu, och jämlikt författningen om nyttjanderättsavtal kunde sådana ingås på femtio år. Följaktligen uppgjordes kontrakt, varigenom hemmansinnehavarna på nämnda tid upplåto avverkningsrätt till sin skog. Då dennas värde i början var dem okänt, blevo köpeskillingarna rena obetydligheter. Sålunda förlorade hemmanen det avsedda stödet av skogen i ett halvt århundrade, och vid kontraktens utgång mottogo de en skövlad skog, som behövde lika lång tid för att komma i återväxt. Dessa avverkningsupplåtelser efterträdtes längre fram alltmer av hemmansköp. Grunden till denna böndernas benägenhet att avhända sig äganderätten till jorden låg dels i deras ringa motståndskraft, sedan de en längre tid genom avverkningskontrakten varit i avsaknad av inkomst från skogen, dels i lockelsen att genom den lätt fångna skogens avyttring på en gång komma i besittning av ett större penningbelopp och dels i det växande nit sågverksbolagen inlade för inköpen. Med tiden hade bolagen till grundsats att endast köpa hemman.

Men dessa bolag inlåto sig även på det äventyrsavtalet att förvärva äganderätt till oavvittrade hemman i förhoppning att staten ej skulle begagna sig av sin befogenhet att när som helst ändra villkoren för donationen eller alldeles inställa den. Avvittringen fick här den egendommiga uppgiften att med av riksdagen anslagna medel från kronans mark för jordbrukets befrämjande skänka skog till hemman, som redan inköpts av sågverksbolag i avsikt att för aktieägares räkning använda gåvan till helt andra ändamål än jordbrukets utveckling. En dylik komedi pågick i stor utsträckning i lappmarkerna.

Särskilt betänkliga ha yttringarna av kapitalets anlopp visat sig i avseende å de nybyggen, som upplåts vid själva avvittringen. Ofta lät en sågverksägare själv eller genom ombud insynna en nybyggesrätt. Därefter

utfördes i största hast en ytlig odling för att vinna högsta möjliga skatterätt. Sedan denna efter en ofta lättvindlig syn erhållits, försumrades odlingen eller övergavs den helt och hållet. På sådant sätt har stora kronomarker frångått kronan utan någon förnuftig anledning.

Avvittringarna nådde Lappmarkerna först i slutet av adertonhundratalet. Reglerna därför fastställdes genom en av riksdagen godkänd stadga år 1873. Denna avvittring blev ett sorgespel. Dess uppkomst, avsikter och resultat skildras i korta drag uti en av undertecknad år 1908 väckt riksdagsmotion (nr 212 i andra kammaren) sålunda:

Avvittringen i
Lapp-
markerna.

»Skogarna i Västerbottens och Norrbottens lappmarker ha intill senaste tider tillhört kronan. Ännu på 1860-talet varnade en framsynt landshövding regeringen från att göra någon ändring i detta förhållande. 'Av stor och djup betydelse för orten och det allmänna', sade han, 'är att lappmarkernas vidsträckta skogsland fortfarande förbliva kronans egendom.'

Emellertid beslöt regeringen att i jordbrukets och odlingens intresse under äganderätt utskifta skogarna till gamla och nya hemman med undantag för vissa trakter, vilka avsattes till kronoparker. Man ansåg dock, att vissa begränsningar i nyttjanderätten till skogen borde förbehållas och därför föreslogs, att skogen fick nyttjas endast på sätt i en författning av 1866 stadgades om hemman, som uppkommit av nybyggen. I nämnda författning heter bland annat, att skog till avsalu fick tagas endast efter utsynning och ej mer, än som kan med bevarande av skogens bestånd ärligen avverkas.

Vad man sade sig vilja vinna med denna begränsning var dels att skogskapitalet skulle äga bestånd till varaktigt gagn för nationens ekonomi och lappmarksbefolkningens utkomst, dels att skogen skulle stå som en 'stormkappa' till markernas skyddande mot de skarpa och utpinande fjällvindarna och dels att bonden, såsom uttrycket lydde, ej skulle falla offer för skogsköpare. Detta förslag, i vad det avsåg den inskränkta dispositionsrätten till skogen, förelades 1873 års riksdag, som godkände detsamma. Här-efter upptogs det i stadgan den 30 maj 1873 om avvittring i Västerbottens och Norrbottens läns lappmarker.

Emellertid har allt efter detta bortskänkande eller den s. k. avvittringen av skogarna sedermera pågått, sågverksbolagen köpt hemmanen numera till över hälften samt å de flesta kvarvarande bondehemmanen förvärvat sig femtioårig rätt till utsynningarna. För dessa oförutsedda ägare och nyttjanderättshavare har den förenämnda inskränkta dispositionsrätten till skogarna varit särdeles obekväm och särskilt har bandet känts tungt, när det gällt att ur arrendeskogarna taga ut så stor valuta som möjligt, innan de återföll till bönderna.

Den stora skogspolitiken för sågverksbolagen i lappmarkerna har därför städse under dessa tider varit dels att med lock eller pock förmå kvarvarande bönder att sälja själva hemmanen, dels att för egna hemman och arrenderade skogar få den inskränkande skogslagstiftningen upphävd och dels att utfinna utvägar för att kunna kringgå densamma.

Hemmansförvärven skedde med strykande framgång, till dess 1906 års förbudslagstiftning satte någon gräns för densamma.

Ett planlagt försök att få 1873 års skogslagstiftning upphävd och ersatt

endast med en dimensionslag, framfördes särskilt år 1894 genom en mycket uppmärksammat motion i första kammaren i detta syfte, varvid dock måste anmärkas, att den ärade motionären själv nog handlade i bästa övertygelse. Detta anlopp blev emellertid lyckligtvis avvisat.

Återstod således och återstår ännu möjligheten att söka kringgå 1873 års skogsförfattning och denna utväg har anlitats så mycket flitigare.

Ett mycket praktiserat sätt var att i tid och otid begära laga skifte, varvid med stöd av skiftesstadgan erhöles storartade utsyningar av s. k. likvidskog utan hänsyn till skogens bestånd. Denna likvidskog har ansetts böra tillfalla bolagen även för deras arrendeskogar. Man kan väl tycka, att dylika i förtid uttagna utstämplingar skulle åtminstone med hela sitt belopp fördelats på de följande åren utan ny utstämpling, förrän likviden var amorterad. Men så skedde ej, utan hela likviden räknades, allt intill år 1903, som utstämpling endast för en utstämplingsperiod, omfattande de tre följande åren, och därefter fick bolaget i vanlig ordning nya utstämplingar av den kvarvarande skogen.

Den ordinarie metoden för författningens kringgående var dock att skaffa sig extra utsyning av s. k. 'skadad skog'.

Det bör då till en början erinras, att så länge det gällde årliga utsyningar åt bönderna, blevo dessa i allmänhet mycket knappt tilltagna. En stackars fattig bonde hade ju ingen så stor auktoritet och föga förmåga att tala för sig. Det är kanske mänskligt, att jägmästarna ej ofta gjorde sig så mycket besvär med att undersöka skogsbeståndens storlek på dessa oändliga vidder. Man tog till något på en höft och det var då bekvämast och minst riskabelt att göra en måttlig utsyning.

Men i den mån bolagen förvärvade hemmanen förändrade sig detta. Utsyningarna höjdes oftast betydligt och mången gång i otroligt mycket större proportioner. Bolagens inspektorer hade större utvägar att göra gällande bolagens anspråk. Därtill kom också den viktiga omständigheten, att bolagen läto på egen bekostnad verkställa enskilda taxeringar av skogarna, vartill ofta, kanske oftast, statens jägmästare anlätades mot särskild ersättning. Sådana taxeringar hade bönderna varken råd eller förstånd att ombestyra. Genom en sådan taxering blev emellertid verkliga trädantalet känt, och jägmästarna kunde med större tillförsikt låta utsyna ett större antal träd än förut.

Man får väl helst antaga att på detta sätt i varje fall ej skulle verkställas utsyning för mera än 1873 års författning medgav eller vad som med bevarande av skogarnas bestånd kunde avverkas. Faktiskt utsynades emellertid vida mera och detta med förment stöd av skogslagstiftningen.

I 1894 års administrativa förordning angående hushållningen med de allmänna skogarna, vilken gällde även för nybyggen i Lappmarkerna, innan de förvandlats till självständiga hemman, lämnades visserligen ännu uttryckligare föreskrifter om, att vid utsyning skogen ej fick hårdare anlitas än med dess bestånd för framtiden vore förenligt. Men här tillades en eftermening: 'dock att fullmogen skog ej så länge må sparas, att den av ålder eller eljes tager skada.' Naturligtvis är detta icke, som man framställer det, i huvudsak någon annan bestämmelse än den, till vilken 1873 års författning hänvisar.

Förnuftigt tillämpat betyder detta, att den fullmogna skogen först borde utsynas, och, om det behövdes, kunde utsynas till större myckenhet än som på vanliga årsutstämplingar belöpte, men i senare fallet i stället borde räknas såsom utsyning för flera år framåt. Det måste ock medgivas, att det

icke i och för sig är något förnuftigt att låta skog utan ändamal stå kvar för att bli oduglig, i den mån nämligen den ej behövs såsom 'stormkappa'.

Anses åter, såsom man velat påstå, 1894 års författning medgiva större utstämpling än 1873 års stadga, har det varit olagligt att tillämpa den förra på lappmarksskogarna, emedan den ej gällde dem och i all synnerhet därför, att administrativ författning ej får upphäva ett riksdagens beslut.

Utan någon särskild föreskrift eller order togo sig nu jägmästarna föreljksom genom en tyst överenskommelse att vid utsyning enligt 1873 års författning tillämpa även 1894 års bestämmelser om extra utsyning för skadad skog.

Men denna tillämpning skedde i stor utsträckning ej på något förnuftigt sätt utan i ganska uppenbar strid med både de ovannämnda författningarnas verkliga mening och i all synnerhet med 1873 års stadga. Bolagens tjänstemän använde nämligen all sin energi för att på detta konto: skadad skog, få det mesta möjliga utstämplat utöver vad skogen tålde, och i lappmarkerna finnes av naturliga skäl en myckenhet skadad skog. Sälunda fordrade man och fick mängenstädes den ordinarie utstämplingen i friska och växande träd. Sedan begärde man extra utstämpling av skadad skog, och då en tolkning av begreppet skadad skog lämnade utrymme för stort godtycke, inträffade det på många ställen, att träd, på vilka det fanns en torr fläck, stor blott som en hand, genast betraktades såsom skadade.

Dylika extra utsyningar kunde begäras gång på gång tämligen tätt efter varandra ibland. Särskilt i de ömtaliga granskogarna tillskapades just genom dylik avverkning ny skadad skog och en jägmästare berättade för mig, att en bolagsinspektör en gång förklarar, att detta var hans särskilda önskan. Någon kontroll utövades aldrig. Jägmästarna lära därför också godtyckligt än låtit denna skog gå utan avräkning till skogsägaren, än ibland räknat den såsom ordinarie utsyning, dock för högst tre år.

Till detta kom, att under stormdagar en myckenhet skog blåste ikull samt blev liksom övrig s. k. skadad skog tagen som god pris utan avräkning å den ordinarie utsyningen. Först efter de svåra stormarna år 1899 vidtogs någon anordning om avräkning för den då nedblåsta skogen, ehuru även detta tillämpades på olika sätt.

På detta sätt har skogslagstiftningens uppgift att bevara skogens bestånd på en mängd ställen blivit blott en föreskrift på papperet. Det är en ganska vanlig klagan bland bönderna, att de i följd av dessa många och stora avverkningar icke ens tro sig få skog kvar till husbehov, om och när de efter arrendetidens slut återfå sina skogar.

Då emellertid i samband med norrlandsfrågorna i allmänhet även dessa missförhållanden började allt mer bliva kunniga, kom sig omsider domänstyrelsen före att år 1903 sätta, åtminstone delvis, en avsevärd damm för allt detta godtycke. Detta blev naturligtvis ett stort streek i räkningen för en mängd bolag, som börjat uppgöra sin skogsekonomi på att så där tämligen obehindrat av författningarna kunna hushålla hur de ville. Och det är ej underligt, att mången nu längtar tillbaka till de gamla frikostiga förhållandena.

Sedan sälunda försök att kullkasta skogslagen strandat, en damm satts för hemmansköpen samt de extra ordinära utsyningarna hämmats något, undrade mången, vilka utvägar i stället skulle försökas. Något särskilt hotfullt har visserligen icke inträffat. Men det är dock ett par tilldragelser, som förtjäna någon uppmärksamhet. När det icke vidare gått efter önskan hos riksdagen och domänstyrelsen, synas tankarna ha riktat sig till

Kungl. Maj:t, som ju, märkligt att säga, företrädesvis på administrativ väg förfogat över de forna statsskogarna i Norrland och Dalarna, och detta i allmänhet med som bekant mycket olyckliga resultat.

För någon tid sedan tillsattes nämligen en kommitté, som fått till uppgift att avgiva förslag till bättre vård av dels statsskogarna och dels de under statens kontroll stående skogar. Detta dock icke för hela landet, som man kunde föreställa sig, utan blott för Norrland och Dalarna.

I den senare delen av sitt uppdrag kommer kommittén in på de enskilda skogarna dels i lappmarkerna och Särna socken med Idre kapell i Dalarna samt några spridda hemman, där 1866 års författningsbestämmelser tillämpas, dels i Norrbottens och Västerbottens kustland, där dimensionslagar gälla, och dels i skyddsskogsbältena, varför lag stiftades år 1903, ehuru tyvärr ej grundad på uthållighetsbruk, som väl bör om något gälla för skyddsskogar.

Det centrala i kommitténs arbetsfält blir dock Lappland, där de största kronoparkerna ligga och sådana enskilda skogar som ovan sägs. Kommitténs tillsättning skedde på framställning från föreningen för skogsvård. Det är allmänt bekant, att initiativet ytterst togs från bolagshåll, intresserat i lappmarksskogarna, och lappmarksbolagen ha även erhållit representation inom kommittén.

Man undrar nu litet var, hur denna kommitté skall fatta sin uppgift, om meningen är att föreslå några nya grunder för hushållningen med lappmarksskogarna och vilka dessa grunder skola bli.

Att statens skogsskötsel lämnar åtskilligt övrigt att önska är mycket sannolikt. Slentrian insmyger sig alltid mer eller mindre i en ämbetsmannakår, ehuru väl i detta fall bristerna i mycket måste vara en följd av otillräckliga kommunikationer och för få arbetskrafter. Det kan således icke bestridas, att möjligen åtskilligt riktigt ligger under den myckna kritiken.

Men härav följer icke, att kraven på obehindrad avverkning av all 'skadad skog', som redan länge varit lösen i industriens anlopp mot lappmarksskogarna, utgör det enda rätta ögonmärket för skogsvården. Denna fordran framställes från industriens sida numera även mot kronoskogarna i allmänhet. Det är nästan, som om man härmed ville draga uppmärksamheten bort från de enskilda skogarnas skötsel, vilken i allmänhet är ännu sämre. Till en avsevärd del torde denna tidströmning också vara ett uttryck för trävaruindustriens växande krav att med alla medel skaffa sig råvara för tillgodoseende av stundens behov. Det är farligt att okritiskt skatta åt dylika plötsliga läror. De hämma sig merendels på efterkommande. Man får vara noga på sin vakt och väl skilja mellan verklig skogsvård och åtskilligt annat, som döljer sig bakom dess förklädnad.

Det är klart, att denna nya skogsvårdsprincip, som avser att, såsom blir fallet i lappmarkerna, på en gång taga ut en övervägande del av skogsbeståndet icke framföres från bolagshåll ensamt av altruistisk välvilja för statsintressena i lappmarken. Genom en dylik avverkning skaffar man sig den lockande fördelen att på en gång erhålla ett stort rörligt kapital, som lämnar en lättfången avkastning. Särskilt blir detta ett medel att inom arrendetiden skaffa sig en lysande avkomst av arrendeskogarna, innan man blir tvungen återställa dem till de kvarvarande bönderna.

Att det däremot för skogarnas bestånd skall vara lyckligt att kalhugga stora trakter bestrides av många sakkunniga och förkastas enstämmigt av befolkningen, som av erfarenhet vet vad detta betyder. Någon återväxt på sådana stora obesuggade, av vindarna utpinade marker i detta karga

klimat, är särdeles svårt, kanske omöjligt att få till stånd. Även jordbruket borttvinar, när skogen icke längre står bi med sin värme och skydd.

Framför allt är det synd om det folk, som skall bo däruppe. För dem är ett beboeligt land och en jämn årlig avverkning av skogarna för all framtid en av dess livsbetingelser. Det medgives allmänt, att genom den ifrågasatta avverkningsmetoden kommer väl den i orten ej bosatte ägaren till skogen att kunna ha det riktigt bra under en tid framåt, men befolkningen däremot att under en generation sakna allt stöd av skogen.

Vad emellertid måste särskilt fasthållas är, att om staten skall i skogsvårdens intresse medgiva ett ytterligare uttagande av själva skogsbeståndet, så måste inkomsten därav, på sätt statsmakterna år 1873 avsett, användas till att underlätta tillvaron för folket särskilt genom jordbrukets upprätthållande. Man må erinra sig, att industrien inköpt skogarna för en obetydlighet, motsvarande i allmänhet icke ens värdet av den obetydliga utsyning, som bönderna plägade erhålla. Beslutar nu staten med stöd av sin dispositionsrätt över skogarna, att därur får uttagas ett större skogskapital, bör därav bildas skogsmedelsfonder att liksom skogsallmänningarna eller rättare sagt bättre än med dem nu sker lända till förmån för jordens verkliga brukare och ortsbefolkningen i allmänhet. Bolagen må på sin höjd uppbära avkastningen: vid skogsarrenden under återstående arrendetiden och i andra fall för så många år, som den gjorda avverkningen kan anses motsvara en ordinarie utstämpling. Med andra ord, frågan om skogsvården i lappmarkerna är på samma gång vad man kallar en social fråga. Saken kan ej rätt bedömas utan att dess båda sidor samtidigt skärskådas. Har nu den tillsatta kommittén dessutom fått i uppdrag att blunda med det ena ögat och se endast med det andra, kan man frukta det värsta.

Ett annat tidstecken värt att beaktas är nordiska trävarubolagets enastående djärvhet att öppet hos Konungen begära att i strid med statsmakternas egna avsikter få slumpa bort den väsentligaste delen av det redan illa åtgångna skogsbeståndet på bolagets lappmarkshemman till utländska kreditorer för att rädda en planlöst anlagd affär helt visst endast för en kort tid. Och till stöd härför icke blott vantolkas en administrativ författning utan begäres, att Konungen med en dylik författning skall åsidosätta ett riksdagsbeslut.

Detta visar också, huru dessa höga spekulationspris, för vilka skogsegenomarna gå hand ur hand, hämna sig på skogarna. Dessa omåttliga kapitalutlägg måste av de sista köparna uttagas ur skogarna utan hänsyn. Men där staten har något ord med i laget, bör den väl ej låna sig till att befrämja fullföljandet av sådana affärer.

Ett medgivande av bolagets framställning skulle jämväl innebära ett betänkligt prejudikat. Många och stora förväntningar följa helt visst bolaget på dess väg till Kungl. Maj:t. Har bolaget väl fått ja på sin framställning, skulle yxan så mycket lättare kunna gå lös över alla andra lappmarksskogar.

I en föregående motion har jag ansett mig skyldig fästa uppmärksamheten på statens naturliga rätt och oavvisliga skyldighet att vårda sig något om sina jorddonationer till industrien. Statens utdelning av jord till jordbruket har varit kanske ännu mer storartad. Även här förefinnes en rätt och skyldighet från det allmännas sida att vaka över sitt verk. Tiden har mestadels sopat bort spåren av statens jorddonationer till jordbruket inom de sydligare delarna av riket. I Norrland och Dalarna skön-

jer man dem ännu, och det är väl i känslan härav, som norrlandsfrågan kunnat bliva en särskild fråga. Vad staten åter gjort i lappmarkerna ligger oss alldeles inpå ögonen. Det gäller här mer än annorstädes att värna om skogen, jorden och folket, även om för detta lovliga ändamål behöves att gå något bröstganges tillväga.

Jag tillåter mig således hemställa,

att riksdagen ville hos Kungl. Maj:t anhålla om en undersökning ur olika synpunkter rörande de till lappmarksbefolkningen donerade statsskogarnas vård och brukande samt förslag till lagstiftning och eventuellt även andra åtgärder för upprätthållandet av dessa skogars vid avvitrningen avsedda ändamål.»

I en tilläggsmotion (nr 260) vid samma riksdag utvecklades närmare de vägar, som då stodo till buds för att lappmarksskogarna skulle komma att åtminstone i någon mån tillgodose sitt ändamål. I detta syfte förordades till övervägande åtskilliga åtgärder under rubrikerna: totalförbud mot bolagsförvärv, ordinarie utsyningar, extra utsyningar av skogskapitalet, rättvis fördelning av utskylderna, skiftesförhållandena och särskilt skogsbeskattning. Om anledningarna till att de oerfarna bönderna råkade i fördärvet, yttrades i tilläggsmotionen följande:

»Anledningarna till att de oerfarna bönderna på detta sätt råkade i fördärvet äro påtagliga. Ovana att äga ett avsevärt belopp kontanta penningar, blevo de lätt frestade av anbuden. Man förstod ej heller vad avvitrningen innebar och ingen upplyste folket därom. Då därför bolagens lika skickliga som hänsynslösa ombud reste ikring och erbjödo bönderna kontanta medel, större än de någonsin innehåft på en gång, kunde det ej gå mer än på ett sätt. Det var också mera undantagsvis, som någon by eller en enstaka hemmansdel inom byarna fingo behålla sin skog. Sålunda skönades en och annan mycket avlägsen belägen trakt, såsom var fallet med de invid Laiseälven i Arjeplogs socken ovan odlingsgränsen belägna gårdarna, vilka hava kvar sin utstämplingsrätt. Belysande är att dessa undantagsfall i övrigt synas ofta berott på, att bonden av egen erfarenhet söderifrån eller beresta anförvanter insiktsfulla råd kunnat förmå sig att motså anbuden, trots det att dessa i dylika fall plägade enträget upprepas.

Jämsides med de femtioåriga upplåtelseerna av utstämplingsrätten och än mer såsom en följd av dessa framträdde bolagens äganderättsförvärv av själva hemmanen. Inom kort hade de olika bolagen ordnat en fullständig administration av över- och underordnade tjänstemän, stationerade i socknarna och de förnämsta byarna. Dessas uppdrag var att utnyttja alla möjligheter för att komma åt bondens hemman och hans skog, och på detta uppdrags rundliga fullgörande skulle de även själva förtjäna sina sporrar. Därför trugades bönderna med oavlätliga köpeanbud. Särskilt höllo sig bolagens ombud framme, när en bonde veterligen befann sig i penningförlägenhet eller hemmansägaren avlidit och skifte äga rum mellan stärbhusdelägarna. Genom att bolagen ofta lämnade förskott i penningar och varor för kommande skogsarbete efter priser, som dikterades av bolagen, blevo bönder också hemfallna åt bolagen såsom deras gäldenärer. Ett mycket verksamt medel var vidare att i tid och otid begära laga skifte. Ofta började en oskiftad bys exploatering för äganderättsförvärv med att bolaget inköpte exempelvis från en stärbhusdelägare någon liten del av ett hemman i byn. Därpå begärdes laga skifte med påföljd, att en hel del

bönder utan motstånd sålde sina egendomar av fruktan för de i dessa trakter oerhörda skifteskostnaderna, till vilkas bestridande de ej tilltrorde sig kunna skaffa medel, särskilt när utstämplingsrätten avyttrats. Denna senare omständighet eller saknaden av utstämplingsrätt var för övrigt den allmänna orsak, som mer än annat gynnade bolagsförvärven. Genom upplåtelserna av utstämplingsrätten voro nämligen bönderna för ett halvt sekel berövade stödet av skogen, då naturligtvis den ringa köpeskillingen, utbetald till förste upplåtaren, snart smalt bort redan i dennes hand. Under tiden måste bönderna dock betala skatterna och som sagt även skifteskostnaderna för hela hemmanet, den värdefullaste delen eller skogsmarken däri inberäknad. På detta sätt inträffade det att redan i början av år 1901 sågverksindustrien förvärvat med äganderätt inom Norrbottens lappmark omkring 58 procent och inom Västerbottens lappmark inemot 40 procent av hemmanantalet.

Under sådana förhållanden är det icke underligt, att ett stigande betryck och vid första missväxt verklig nöd skall uppkomma. De, som äga kvar utstämplingsrätten, hava medel att reda sig i missväxtår eller mildra följderna därav samt öka avkastningen genom nyodlingar. Men de bönder, som sålt sin utstämpling, liksom bolagsarrendatorerna, sakna dessa medel och utvägar samt måste genom slitsamt arbete i skogarna till en numera ytterligt nedpressad avlöning söka skaffa sig de oundgängligaste kontanta medel. Det är till dessa kategorier av lappmarksbefolkningen, som ytterligare subventioner av allmänna medel alltjämt måste utgå, emedan en del rikt folk, bosatta i de större svenska städerna och i utlandet, ensamma såsom aktieägare eller lyckliga innehavare av uppdrivna skogs-köpeskillingar skumma grädden av kronans gåva till lappmarksbefolkningen.»

Det tillfälliga utskottet fann vad i motionerna anförts vara värt synnerligt beaktande. Utskottet instämde till fullo i motionärens önskningsar att allt, vad göras kan, bör ske, för att skydda lappmarksbefolkningen gent emot följderna av en för skogarnas bestånd menlig skogsvård och för att skogarna där må varda i möjligaste mån bibehållna att tjäna till gagn för befolkningen i lappmarkerna. Utskottet erinrade emellertid om en hel del pågående utredningar och yttrade till sist, att utskottet trodde sig hava påvisat, att en väsentlig del av de åtgärder, som för närvarande kunde ifrågakomma för främjande av de i motionerna angivna syftet redan under en eller annan form vara föremål för prövning och bedömning. Vid sådant förhållande ansåg sig utskottet, under upprepande av sin uppfattning om det synnerligen behjärtansvärda i motionernas syfte, böra hemställa, att de icke måtte av andra kammaren bifallas.

Motionären kritiserade i kammaren utskottets förväntningar på andra pågående utredningar. Såsom nästan alltid är fallet med uppmärksamhetens riktande från en frågas kärnpunkt till periferiska, politiska eller administrativa undersökningar, så har icke heller här i någon enda punkt de utredningar, till vilket utskottet hänvisade, fått någon avsevärd betydelse för den sak, som i motionerna berördes. Utskottets hemställan bifölls emellertid av andra kammaren.

*Den slutliga
kampen
mellan all-
mänt väl och
de enskilda
intressena.*

Av den förestående återblicken framgår således, att före avvittningarnas avslutande och skogsmarkernas skattelösen var all skogsmarken i Norrland kronans egendom med stöd av 1542 års författning, vilken uttryckligen förnyades i den första förordningen om avvittningsverket år 1683. Innan avvittningarna påbörjades i lappmarkerna, utgick även landshövdingen i Norrbottens län, Widmark den äldre, i sin inlaga på 1860-talet till regeringen från att lappmarkernas vidsträckta skogsland var kronans egendom. Vid beslutet 1873 följde statsmakterna dock ej hans varning att bibehålla denna äganderätt trots erfarenheterna om de olyckliga följderna, att kronan ej bibehållit äganderätten på de tidigare avvitttrade landsdelarna. Man beslöt sig för en kompromiss och trodde, att utsyningstvånget skulle vara tillfyllen. Detta motiverades icke blott därmed, att skogen skulle stå som en stormkappa mot fjällvindarna och undgå att skövlas. Alldeles särskilt betonades uthållighetsbrukets sociala uppgifter, nämligen dels »att bonden skulle av skogsbruket hava en nödig befunnen biförtjänst då hans jordbruk slog fel» och dels »att bonden ej skulle bliva prisgiven åt skogsköpare».

Bägge dessa sociala ändamål gingo i största utsträckning till spillo ögonblickligen, på sätt ovan skildrats, genom att kronan släppte ifrån sig den juridiska äganderätten till själva marken. Trävaruindustriens uppköp av långvåriga avverkningsrätter och snart även av själva hemmanen brusade såsom en stormflod in över lappmarkerna. Det var icke nog med att industriens män här som annorstädes på den tiden hetsade bönderna och nybyggarna att begära särdeles stora skogstilldelningar för att industrien sedan skulle kunna få övertaga dem. Statens administration stod handfallen. Den gav efter av olika bevekelsegrunder och gjorde inga framställningar om en fundamental omläggning av avvittningsverket.

Utsyningsens påfallande vanmakt födde emellertid tankar att på ännu ej avvitttrade trakter avsätta åtminstone någon del av skogen som ej skulle bli kronopark till sockenallmänningar. Revisionssekreterare Poignant, som haft uppdrag att avgiva förslag i en del avvittningsärenden, ifrågasatte, att en del av skogsanslaget skulle i varje lappmarkssocken avsättas till allmänningar. Landshövding Widmark den yngre, son till den förutnämnde landshövdingen, gjorde verklighet av detta förslag inom Norrbottens lappmarker. Han infann sig själv på sockenstämmorna, och det berättas, att om jordägarnas majoritet beslöt, att inga allmänningar skulle avsättas, så slog han klubban i bordet och förklarade, att det var beslutat i alla fall.

Inom Västerbottens lappmarker gick det på annat sätt. Där uteblev allt ingripande från länsstyrelsen, därför att dåvarande landshövdingen Wästfelt och föredraganden i länets avvittningsärenden härads- och länshövdingen Ährling, båda voro synnerligen besjälade av framtidsdrömmarna om de många nya »stora byarna», och ansågo, att allmänningarna voro till skada bland annat för landets fortsatta bebyggande. Allmänningarnas avsät-

tande inom detta län motarbetades därjämte energiskt av trävaruindustriens målsmän av helt andra skäl. Samtliga kommuner utom en avstyrkte Poignants förslag. Regeringen ingrep ej heller utan ställde sig passiv såsom ett olyckligt brev av den 9 november 1877 utvisar. Kungl. Maj:t förklarade sig i detta brev anse en dylik föreskrift icke böra omedelbarligen meddelas men uttalade sitt nådiga välbehag över de av vissa socknar härom fattade beslut samt anmodade vederbörande att göra sitt bästa i saken.

En närmare skildring av detta spel om kronoskogarna i lappmarken mellan de enskilda intressena, en vankelmodig administration och några få förutseende män, återfinnes i norrlandskommitténs betänkande och särskilt i den av mig avgivna reservationen med dess utförliga historik. Bolagsintressena hade sålunda lyckats egga bönderna att motsätta sig allt allmänningsbildande inom Västerbottens lappmarker utan ingripande från myndigheternas sida. Dessa bemödanden fortsattes sedan med att söka redan vid den tiden även få upphäva de nyligen antagna bestämmelserna om uthållighetsbruk och få skogarna överlätna till de enskildas fria bruk. En på sin tid mycket omdebatterad motion i ämnet väcktes år 1892 i riksdagen av landshövdingen Curry Treffenberg, som förordade i stället en dimensionslag. Denna framställning blev emellertid av riksdagen avslagen.

Vid tiden för 1901 års norrlandsmotion var avvitrningen ovan odlingsgränsen inom Västerbottens län ännu icke avslutad och delvis ej ens påbörjad. I denna motion framhölls även grundlösheten i den spridda föreställningen, att kronan ej kunde vid donerandet av sin skog effektivt tillförsäkra allmogen det avsedda gagnet med gåvan genom att avsätta allt skogsanslag utöver husbehovet utan tillstånd av bönderna. Man trodde, utan att reda ut sina begrepp, att det ankom på de enskilda jordägarna att på förhand bestämma, om eller i vad mån gåvan skulle om sättas i skogsallmänningar. Endast enstaka ämbetsmän hade reagerat mot denna vanföreställning. Widmarkarnes och Poignants initiativ äro ovan omnämnda. Jägmästaren i Åsele revir erinrade i sitt utlåtande till skogskommittén, »att några allmänningar ej kunde komma till stånd, därest beslutanderätten fortfarande skall ligga i delägarnas hand», helst sedan trävarubolagen »nu börjat rikta sin uppmärksamhet även på skogstillgångarna häruppe och inköpt ett stort antal hemman». På dessa och andra skäl påyrkade jägmästaren, »att bestämd föreskrift om avsättande av gemensamhetsskogar för ännu oavvittrade byar, hemman och nybyggen borde utfärdas».

I 1901 års motion hemställdes nu, att vid avvitrningarna ovan odlingsgränsen i Västerbottens län skulle den andel av socknarnas skogsanslag, som översteg nödigt husbehov, avsättas till en eller flera allmänningar, i enlighet med de bestämmelser Kungl. Maj:t kunde närmare meddela. Riksdagen fattade beslut i sådant syfte och uttalade sig även för att redan

påbörjade avvittringar därstädes borde avbrytas för att möjliggöra hela saluskogsanslagets avsättande till sockenallmänning.

Dåvarande jordbruksministern Odelberg, som med synnerligt intresse tog sig an riksdagens skrivelse i norrlandsfrågan och utan dröjsmål tillsatte norrlandskommittén, var något tveksam beträffande riksdagens skrivelse om sockenallmännings bildande. Han hade, sade han mig, bibragts den föreställningen, att trots kronan utövade en gåvohandling ägde hemmansägarna i denna punkt bestämma om villkoren därför. Han lät sig dock snart övertygas, att denna uppfattning berodde på en villfarelse. Särskilt fann han det orimligt, att bolagen såsom i stor utsträckning dämera hemmansägare — i Dorotea hade de inköpt alla hemmanen ovan odlingsgränsen — skulle få förhindra, att kronan sökte giva någon effektivitet åt sin skogsförlänning, som var avsedd att tillkomma jordbrukareklassen och trygga lantbefolkningens framtid. Resultatet blev, att jämväl de redan påbörjade avvittringarna avbrötos. Därefter har saken ordnats så, att genom statsmaktens föreskrift all skog utöver husbehovet ovan odlingsgränsen i Västerbottens lappmarker avsatts till sockenallmänningar.

Detta är den sannfärdiga berättelsen om den tragedi, som kallas lappmarkskogarnas avvittring. I motiven till 1873 års stadga betonades som sagt uttryckligen det sociala momentet i avvittringen. Man var nog tafatt och tanklös föreställa sig, att dessa nedskrivna avsikter skulle tillvaratagas genom allenast utsyningstväng. När sedan denna villfarelse blivit uppenbar, gick man på ett helt annat sätt rationellt till väga vid avvittringens sista skeden och förvandlade istället skogen till sockenallmänningar. Dessa fakta ställa i sin rätta belysning oriktigheten i de väckta motionernas tal, att utsyningstvänet utgjorde »ett obehörigt ingrepp uti den enskildes förfogande över sin egendom», att det allenast vore »en akt av skogsvårdslagstiftning såsom väl numera borde vara lönlöst att bestrida» med mera dylikt.

Då det vidare i vissa motioner ordas bevekande om »lappmarksbondens» rätt, så bör ej förglömmas, att mera än hälften av hemmanen tillhöra trävarubolag, vilka dessutom förmodligen ha avverkningsrätten fortfarande. Motionerna äro nya intressanta dokument på, huruledes, såsom redan blivit anmärkt, de enskilde uti Sveriges historia alltid förstätt eller instinktivt förmått lägga sig till med allmän jordegendom till sin enskilda nytta för tillfället men ofta till obotlig skada för kommande generationer och samhället. Bakom kraven på uthållighetsbrukets upphävande ligger nu som tillförne främst bolagsinitiativ. Nu som förut skjuter man bönderna framför sig. Det är därför i motionerna enträget framhålles vikten att höra bönderna, som förmodligen fortfarande lätt lockas att för en tillfällig vinning avhända befolkningen dess varaktiga fördel. När det däremot gäller att frigöra bolagsarrendatorerna på skäliga villkor eller skaffa de jordlösa nya jordbruk, då sättes »befolkningens» hörande aldrig i fråga.

Härmed är icke sagt, att ej utstämplingarna ofta ske schablonmässigt och utan tillräckligt intresse. Detta är ju skuggsidan i alla våra ämbetsmannagärningar i alla tidsåldrar. Förr förelåg åtminstone den variationen i utstämplingarna, att de blevo mycket rikligare på bolagshemman än på bondehemman. Det vore av intresse att få veta, hur numera förhåller sig med detta ävensom med de nutida verkningarna av kvarstående avverkningsrätter på 50 år, vilka man ännu för ett tiotal år sedan sökte att avveckla, även genom ifrågasatt ingripande ifrån statsmakten. Detta har också betydelse för bedömande av värden om lappmarkernas skogsbestånd.

Skulle mot förmodan motionerna vinna något avseende, bör i varje fall kontrollen på upprätthållande av ett uthållighetsbruk fortfarande äga rum på bolags och enskilda spekulanters egendomar. Den ifrågasatta totalavverkningsrätten på vissa trakter för att, som det heter, sätta den i kultur, vilket nog ofta blir endast ett vackert tal, ansågs förr åtminstone av befolkningen såsom synnerligen äventyrlig i dessa trakter, där återväxt på detta sätt skulle ännu mer omöjliggöras under påverkan av de kalla vindarna. Skulle en sådan totalavverkning ske med anlitan av själva skogsbeståndet, som således ej på länge kunde ge någon avkastning, borde väl i varje fall, såsom i 1908 års motion ifrågasattes, försäljningsbeloppet för denna avverkning fonderas, så att under väntetiden hemmanet i stället kunde påräkna en årlig avkastning av det avverkade skogskapitalets försäljningssumma. På bolagsgårdar borde då denna avkastning i anslutning till villkoren för kronans jorddonation användas icke minst till stöd för jordbruket.

Uthållighetsbruk kan även utan utsynings tvång upprätthållas genom fastställda hushållningsplaner, vilkas iakttagande kontrolleras av skogsvårdsstyrelsen eller domänstyrelsen. Det är väl dock sannolikt, att i dessa avlägsna trakter med sina oerhörda vidder skulle en verksam kontroll knappast kunna utövas. På grund av den långsamma ofta kanske hopplösa återväxten kan också befaras, att jordägarens intresse för dagen mer än annorstädes uppslukar hans intresse för framtiden.

Norrland skulle sannolikt haft en helt annan social struktur, ifall vid avvittringarna avsatts kronoskogar i alla delar av denna landsdel samt den hemman och nybyggen tillagda saluskogen avsatts till sockenallmänningar. Nu har detta skett i hela sin vidd endast i Västerbottens lappmarker ovan odlingsgränsen samt till någon del i Norrbottens lappmarker. Därnäst har såsom ett första uttryck för social omtanke stadgats uthållighetsbruk med utsynings tvång för hela lappmarkerna. Denna lilla maktbefogenhet för att förhindra förödelse i detta ömtåliga klimat bör givetvis det allmänna på intet sätt avhända sig, utan utöva och vårda den med omsorg efter lägenheterna och vad som är möjligt. I dessa tider framför allt, då förhållandena och erfarenheterna ropa efter uthållighetsbruk åtminstone på större skogar i hela Norrland (se motionerna 161 och 162), finnes så mycket mindre anledning att uppgiva, vad man redan vunnit i detta avseende.

På grund av vad sålunda anförts hemställes, att riksdagen ville

1) förklara de väckta motionerna om avslag å propositionen om vården å lappmarksskogarna med flera skogar i huvudsak icke föranleda någon riksdagens åtgärd,

2) — i fall motionerna mot förmodan anses böra föranleda upphävande eller begränsning av uthållighetsbruket och utsyningstvånget — från dylikt medgivande undantaga bolag och enskilda spekulanter jordegendomar,

3) — därest totalavverkning av skogskapital skulle medgivas på vissa områden för skogskultur, som kan ske och sedan verkligen också kommer till stånd — besluta eller hos regeringen begära förslag om att försäljningsbeloppet för sådan tillverkning avsättes till en skogsmedelsfond, av vilken i regel jordägaren äger uppbära allenast avkastningen för främjande av jordbruket och skogsvården; ägande Konungen meddela närmare föreskrifter för dylik fonds förvaltning.

Stockholm den 4 februari 1927.

Carl Lindhagen.